LECTIONES TULLIANAE.

SCRIPSIT

W. G. PLUYGERS.

(*Continuantur e Mnemosynes Vol.* XI. *pag.* 164.)

CAPUT XIII.

EPISTOLARUM VOLUMINA.

M. CAELII RUFI EPISTOLAE.

Quod de Mediceo Epistolarum ad Familiares libro iudicavit Orellius (in praefatione ad epistolas p. XIV) eum ex optimo archetypo ita fideliter descriptum esse, ut scriptorum verba, exceptis locis aliquot inextricabilibus prorsusque desperatis, satis integra ab eo servata esse videantur, id in Caelianis certe epistolis, quae prorsus eadem sunt conditione quam ceterae omnes quae eodem volumine continentur, ita verum esse videtur, ut perpaucis exceptis nulla inter XVII sit, quae sine gravi offensione perlegi possit, aut certa corruptelae suspicione careat. Quod ita persequi, ut epistolarum singularum singuli loci enumerentur quos corruptos esse certis argumentis confirmari possit, et longum est et parum prodesset. Eos tantum proferre praestat, qui cum aliqua probabilitate in pristinam formam restitui posse videantur. Qui si ab uno homine non admodum pauci erunt inventi, inita ratione quam multae corruptelae deprehendantur quidem, sed insanatae dimittantur, quamque multae latitare soleant, dissentiens ab Orellio iudicium temerariae arrogantiae suspicione liberare aequum erit.

In una epistola X, quae mediocrem chartam implebat, unum locum tamquam desperatum notavit ipse Orellius, decies novies a Medicei auctoritate discessit, quater de sanitate lectionis, allatis in margine aut suis aut aliorum coniecturis, dubitasse videtur; et tamen ut illum librum eximia quadam reverentia suspiciamus rogamur. Quae superstitio quantopere sanum iudicium corrumpat ex eadem epistola X demonstrari potest. Nam in nullo scriptore ex alio libro prolato tam certae et faciles emendationes reiectae essent, quam § 1 („Ego quidem praecipuum metum quod ad te attinebat habui, qui scirem quam paratus ab exercitu esses, ne quod hic tumultus (Parthorum) dignitati tuae periculum afferret. Nam de vita, si paratior ab exercitu esses" etc.) Lambini „*im*paratus"; et § 2. („Consules — senatum haberi nolunt — sed honeste, sive negligentia, sive inertia est, sive ille quem proposui metus, latet sub hac temperantiae existimatione nolle provinciam") Ernestii „*latent*".

Itaque in una epistola, eaque ut dixi non admodum longa, quater et vicies Medicei fides aut relicta aut dubitata est. Praeterea in duobus vel tribus aliis locis levissimam aut nullam esse demonstrare posse mihi videor. Veluti § 2. „De Parthorum transitu nuntii varios sermones excitarunt. Alius enim Pompeium mittendum, alius ab urbe Pompeium non removendum, alius Caesarem cum suo exercitu, alius consules, nemo tamen ex senatus consulto privatos. Consules autem quia verentur, ne illud senatus consultum fiat, ut paludati exeant, et contumeliose praeter eos ad alium res transferatur, omnino senatum haberi nolunt, usque eo, ut parum diligentes in re publica videantur; sed honeste, sive negligentia, sive inertia est, sive ille quem proposui metus, latent sub hac temperantiae existimatione, nolle provinciam". Non potuit Caelius magis incongrue et obscure de variis rumoribus atque de metu consulum narrare; imo quae narrasse dicitur adversa fronte inter se pugnant. „Consules verentur ne *illud* senatus consultum fiat, ut paludati exeant". Quod senatus consultum? Unum memoratur quod a nemine expeti aut probari dicitur, idque non ad consules sed ad privatos cum imperio mittendos pertinet. Quam belle porro iidem vereri dicuntur

ne ipsi exeant et ne alius mittatur! quam vere qui *verentur* ne mittantur „*latere* sub temperantiae existimatione nolle provinciam"! Praeterea si „nemo ex senatus consulto privatos" mittendos censebat, ita dissidebant homines, ut alii Pompeium, alii Caesarem, alii consules mittere vellent. Ergo nisi consules, aut Pompeium aut Caesarem. In hac autem optione consulibus non verendum erat ne *contumeliose* praeterirentur. Ea enim rerum gestarum fama erat et Caesar et Pompeius, ut alterutri bellum opinione gravissimum sine cuiusquam contumelia deferri posset. Neque hercule! si ab iis viris superati essent, hoc unum consules pupugisset, esse praeteritos. Caesarem Marcellus aperte oderat et oppugnabat, Sulpicius tecte Pompeium. Num in tali causa hoc unum Caelius, rerum et hominum peritissimus, vereri consules poterat credere, ne „ad *alium* res transferatur"?

Haec omnia expediuntur, si datur unum versum „ut paludati exeant non" in antiquissimo libro inter „consules" et „nemo" omissum et in margine suppletum, postea ab librario recentioris libri, sive is liber Medicei archetypus fuit sive liber ipso archetypo antiquior, alieno loco post pauculas correctiones, quae necessariae videbantur, illatum esse verumque ordinem versuum ita esse restituendum: „De Parthorum transitu nuntii varios sermones excitarunt. Alius enim Pompeium mittendum, alius ab urbe Pompeium non removendum, alius Caesarem cum suo exercitu, alius consules *ut paludati exeant*, *non*nemo tamen *ut* ex senatus consulto privat*us*." Nam privatos plures ad unum bellum administrandum exire sine exemplo fuisset. [1]) Sequitur: „Consules autem quia ve-

---

[1]) Versuum ordo iam in archetypo Medicei turbatus erat. Si enim in eo versus omissus et in margine suppletus fuisset, et Medicei librarius ita in errorem inductus ordinem perturbasset, is sine dubio reliquisset: „nemo tamen *ut* ex senatus consulto privat*us*" et „ne illud senatus consultum fiat | ut paludati exeant *non* | et contumeliose". Nam homo, qui Mediceum scripsit, quae scribebat non intelligebat. Ergo nihil correxit.

Ceterum facilior emendandi ratio haec videri possit: „alius consules, *non*nemo tamen ex senatus consulto privatos. Consules autem quia verentur, ne illud senatus consultum fiat, ut *privati* paludati exeant, et — ad alium res transferatur" etc. Ita „ex SCto privatos" negligenter positum esset pro „privatum quempiam",

rentur, ne illud senatus consultum fiat, et contumeliose praeter eos ad alium res transferatur, omnino senatum haberi nolunt". etc. In quibus librarius iterum impegit. Mitto quod accurata latinitas *praeter se* requirere videatur. Sed hic usus praepositionis *praeter* certis quibusdam et angustissimis finibus continetur, extra quos *praeter eos* positum est. Quo pertinet Verr. III. § 62. „Statuitur — eques Romanus (Lollius) annos prope XC natus in Apronii convivio. — Apronius interea coenam ac pocula poscebat; servi autem eius — praeter oculos Lollii omnia ferebant. Ridere convivae: cachinnare ipse Apronius —. Ne multa, iudices! his contumeliis scitote Q. Lollium coactum ad Apronii leges conditionesque venire". Alia exempla huic affinia ex probae latinitatis scriptoribus Handius (Turs. IV. p. 539) duo attulit: nam videntur esse rariora: alterum ex Poenuli prologo v. 19. „Neu dissignator praeter os obambulet," alterum Stichi III. 2. v. 8. „mustella murem ut abstulit praeter pedes." etc. Unus de Apronii convivis, si Lollii contumeliam familiariter narraret, diceret: „coena apponebatur stante Lollio: omnia servi praeter os ferebant". Atque id ipsum Caelius scripsisse videtur: „ne — contumeliose praeter *os* ad alium res transferatur". Nos, et gentes qui affini sermone utuntur: praeter nasum.

Ceterum non sine causa qui privatum mittendum censebant, eum „ex senatus consulto" exire volebant; quae verba Orellium offendisse videntur; nam coniecit: „ex senatu privatos". Verum privatum cum fascibus populus etiam mittere poterat. Sed si omne extraordinarium imperium populare et ventosum erat, ut loquitur Cicero Phil. XI. § 17, et optimatibus minime acceptum, certe a senatu datum minus displicebat, quam per tribunum turbulentum perlatum. Privatum autem ex senatus consulto bellum administrare non

---

quod fortasse ferri posset. Sed post „privati paludati" sine dubio requiritur „ad *alios* res transferatur". Atque aliis scopulis adhaerebimus, si sic corrigamus: „*non*nemo — privatos. Consules autem quia verentur, ne *aut* senatus consultum fiat, ut paludati exeant, *aut* — res ad alium transferatur". Nam qui verentur ne mittantur, ii non simulant se nolle provinciam („latent sub hac temperantiae existimatione nolle provinciam"), sed simpliciter nolunt.

erat sine exemplo. Bellum Sertorianum senatus Pompeio privato dedit; postea eodem exemplo privato Octaviano legiones et imperium cum praetoria dignitate attribuit.

Sed ad alium locum eiusdem epistolae pergendum est. § 5. „Quod ad tuum decessum attinet, illud non tibi possum polliceri me curaturum, ut tibi succedatur; illud certe praestabo, ne amplius prorogetur. Tui consilii est, velisne perseverare; mei officii est meminisse, qua obtestatione decedens mihi, ne paterer fieri, mandaris". Inepta tautologia inest in „prorogare amplius", nisi id significandum erat, imperium, iam ante prorogatum, novo SCto iterum prorogari. Legendum est „ne *tempus* prorogetur". Cf. ad Fam. XV. 13. § 3. „In primis tibi curae sit ne mihi tempus prorogetur."

Tum Cicero mandata sua Caelio non „decedens" dederat, sed „*dis*cedens", i. e. cum novissime una fuerant. Ep. 6. § 2. „Quid mihi discedens mandaris memini". Ep. 3. § 1. „Estne? vici? et tibi saepe, quod negaras discedens curaturum tibi, litteras mitto". Ep. 1. § 1. „Quod tibi decedens pollicitus sum me omnes res urbanas diligentissime tibi perscripturum etc.", Ernestius: „decedenti"; perperam, I. Fr. Gronovius: „discedens", recte. Quamquam parum refert *discedens*ne scribatur an *discedenti*, modo ne in praepositione turbetur.

Ad § 2. redeo: „A te litterae non venerunt, et nisi Deiotari subsecutae essent, in eam opinionem Cassius veniebat, quae diripuisset ipse ut viderentur ab hoste vastata, finxisse bellum et Arabas in provinciam immisisse eosque Parthos esse senatui renuntiasse. Quare tibi suadeo, quicunque est istic status rerum, diligenter et caute perscribas, ne aut velificatus alicui dicaris, aut aliquid, quod referret scire, reticuisse". Si Caelius Ciceronem admonet ut iniquos sermones hominum evitet, „ne — dicaris" bene se habet; sin vero ut consulat existimationi suae caveatque senatus alienum iudicium suadet, praestat „ne aut velificatus alicui *videaris*". Dubitari autem non potest, quin literas publicas ad senatum mittendas Caelius cogitaverit; nam senatus solus queri posset non esse nuntiatum quod scire referret. Sed haec fortasse subtiliora sunt, quam ut propterea Medicei „dicaris" vetere pos-

sessionis iure moveatur. Quamquam hoc loco propter litteras proximas *ui dicaris* et *videaris* pari fere auctoritate sunt. Nam nullum genus vitiorum in Mediceo frequentius est, quam omissae propter similitudinem proximarum litterarum syllabae. Ep. 9. § 2. „In Kal. reiecta est"; Orellius: „*res* reiecta est". Ep. 6. § 1. „simultas"; idem „*si* simultas"; ibidem § 2: significatio; idem „*si* significatio". In eiusdem epistolae § 1 eadem ratione iterum utendum erat: „quam velis eum (Appium) obligare in tua manu est; cum quo *si* simultas tibi non fuisset, liberius tibi de tota re esset. Nunc si ad illam summam veritatem legitimum ius exegeris, cavendum tibi erit, ne parum simpliciter et candide *de*posuisse inimicitias videaris." Mediceus: „candide posuisse". Porro videndum erit quid sit: liberum, aut libere, mihi est de aliqua re. Fortasse legendum est: „liberius tibi de tota re esset *iudicium.* Nunc" etc.

Ceteras Caelianas epistolas ordine percurrere iuvat quaeque ad eas emendandas conducere videantur proferre.

Ep. 1. § 2. Paraverat Caelius qui res urbanas Ciceroni pretio perscriberet. Quod cum pigritiae culpam habere videri possit, fortasse etiam arrogantiae, haec addit: „Si quid in republica maius actum erit, quod isti operarii minus commode persequi possunt, et quemadmodum actum sit, et quae existimatio secuta quaeque de eo spes sit, diligenter tibi perscribemus." In hac oppositione operariorum et ipsius, pronomem abesse non potest. Legendum est: „diligenter tibi *ipsi* perscribemus."

Sequitur: „Marcellus — adhuc nihil rettulit de successione provinciarum Galliarum et in Kalendas Iunias — eam distulit relationem". Vidit Ernestius in „provinciarum Galliarum" alterum superesse, seclusitque „provinciarum". Veri similius est aliquem recentem a ceterarum epistolarum lectione specialem indicationem „Galliarum" addidisse, quam generalem „provinciarum". Et quamquam haec relatio in primis adversus Caesarem comparata erat Galliarumque petebat successionem, vero nomine erat relatio de successione provinciarum, sive de provinciis consularibus. Equidem „Galliarum" circumscripserim.

Ep. 3. § 1. „Maxime — ut te dies noctesque quaeram competitor Hirrus curat. Quomodo illum putas auguratus tuum competitorem dolere et dissimulare, me certiorem quam se candidatum? De quo, ut quem optas quam primum nuntium accipias, tua mediusfidius magis, quam mea causa cupio. Nam mea, si fio, forsitan cum locupletiore referam". Familiares blanditiae suaviter propositae in hanc sententiam: qui tecum viro magno atque illustri petere ausus est, quomodo dolere eum putas a me pusillo homine vinci. Eadem amica adulatio recurrit Ep. 9, post repulsam Hirri scripta, § 1. „sic tu, inquis, Hirrum tractasti? Immo, si scias, quam facile, quam ne contentionis quidem minimae fuerit, pudeat te ausum illum unquam esse incedere tamquam tuum competitorem". Hanc autem sententiam, quae tota vertitur circa „*tuum* competitorem", auguratus mentio onerat et deprimit. Quidquid petivit, Hirrum cum Cicerone petentem sibi ridiculum videri, Caelius amico significare voluit. Neque certe ad Ciceronem eum scribere attinebat, quid ille et Hirrus una petiissent. „Auguratus" delendum est.

In fine huius loci Ernestius „feram" pro „referam"; sed quamquam de candidatis „ferre repulsam", et „ferre plurimas tribus, centurias" notissimum est, ferre per se positum ratione carere videtur. Legerim „si fio, forsitan cum locupletiore *fiam*". *Re* ante *fiam* bis scriptum facili errore librarium ad *referam* ducebat.

Ep. 4. § 2. „Illud te non arbitror miratum, Servium, designatum tribunum plebi, condemnatum, cuius locum C. Curio petiit". Orellius „*in* cuius locum". Vulnus non eo loco sed in verbo *petiit* insidere videtur. Haec enim iam facto in Servii locum Curione scripta esse ut credamus, reliqua epistola iubet. Quis vero de designato dicat: Curio petiit? quasi non petisse potuerit et non designari. Verum non habeo quod probabiliter reponi possit.

Ep. 5. § 1. „Qua tu cura sis, quod ad pacem provinciae tuae finitimarumque regionum attinet, nescio; ego quidem

vehementer animi pendeo. Nam si hoc more moderari possemus, ut pro viribus copiarum tuarum belli quoque exsisteret magnitudo et quantum gloriae triumphoque opus esset assequeremur, periculosam et gravem illam dimicationem evitaremus, nihil tam esset optandum. Nunc si Parthus movet aliquid, scio non mediocrem fore contentionem". Praeclare Bengelius „si hoc *modo rem* moderari possemus". Sed alia corrigenda reliquit. Nam in „quantum gloriae triumphoque opus esset assequeremur" quantitatem rei quam Caelius Ciceronem assequi volebat videmus, rem ipsam non videmus. Scribendum est: „quantum gloriae *ad* triumph*um* opus esset assequeremur".

Ep. 6. § 4. „Dici non potest, quomodo hic omnia iaceant. Nisi ego cum tabernariis et aquariis pugnarem, veternus civitatem occupasset. Si Parthi vos nihil calfaciunt nos hic frigore frigescimus. Tamen quoquo modo hic omnia iaceant, potuit sine Parthis". Gulielmus: „frigore rigescimus"; Cobetus: „frigore obrigescimus," quod praestat. Sed mirum accidit Caelium abiecta hac caloris et frigoris similitudine in sequentibus ad iacendi imaginem redire. Exspectaveris: „Tamen quoquo modo hic frigemus, potuit sine Parthis". Hoc sensu sed sine verbo scripsisse eum suspicor: „Tamen quoquo modo, potuit sine Parthis", i. e. Parthis carere poteramus. „Hic omnia iaceant" ex superioribus repetita sunt; parum latine: nam requiritur indicativus.

Ep. 7. § 1. „Quam cito tu istinc decedere cupias, nescio; ego quidem eo magis, quo adhuc felicius res gessisti." „Quam cito" in protasi requirit in apodosi „eo citius"; „eo magis" in apodosi poscit in protasi „quam", i. e. quantopere. Itaque eo hoc loco decurrendum est, ut „quam" cum verbo „cupias", „cito" cum verbo „decedere" iungamus. Sed ita scribendum fuit „quam tu cito istinc decedere cupias". *Cito* delendum videtur.

Ep. 8. § 4. „Quod ad rem publicam pertinet, omnino multis diebus exspectatione Galliarum actum nihil est. Ali-

quando tamen, saepe re dilata et graviter acta et plane perspecta Cn. Pompeii voluntate in eam partem, ut eum decedere post Kalendas Martias placeret, senatus consultum, quod tibi misi, factum est auctoritatesque perscriptae". Locus lacunosus, ut videtur. Nam quae esset ea Pompeii voluntas, quae perspecta fuisse dicitur, non satis intelligitur. Etenim ne sequentia "in eam partem, ut eum decedere post Kalendas Martias placeret" ad voluntatem Pompeii trahantur, vetat quae leguntur § 9. "Illa praeterea Cn. Pompeii sunt animadversa, quae maxime confidentiam attulerunt hominibus, ut diceret se ante Kal. Mart. non posse sine iniuria de provinciis Caesaris statuere post Kal. Mart. se non dubitaturum". Hic igitur Pompeii de decessione post Kal. Mart. sententia ita proponitur, ut eam in superioribus Caelium non attigisse statuere liceat. Etiam pronomen in "*eum* decedere" satis certo demonstrat Caesaris mentionem in superioribus interiectam fuisse, quae tamen nusquam apparet. Praeterea in singulis quibusdam a librario erratum esse manifestum est. Quid enim minus congruit quam eandem rem et saepe dilatam esse et graviter actam. Scribendum videtur: "Aliquando tamen saepe re dilata et *ignaviter* acta, plane perspecta Cn. Pompeii voluntate...., in eam partem — senatus consultum — factum est". etc. Quam ignaviter consules et senatum in hac re agere iudicaret Caelius, videri potest Ep. 5. § 3. "Marcellus idem illud de provinciis urget neque adhuc frequentem senatum efficere potuit". (Orellius, quia Mediceus "senatis efficere" praebet, nimis religiose "senatum is efficere"). Ep. 9. § 2. "De provinciis — tibi scripseram Idibus Sextil. actum iri —; In Kalendas res reiecta est; ne frequentiam quidem efficere potuerant; has literas a. d. IV Non. Septembr. dedi, cum ad eam diem ne profligatum quidem quidquam erat". Orellium *res* restituisse supra dictum est; fortasse etiam nomen mensis Septembris excidit; tum Ernestius recte "potue*ru*nt". Itaque res saepe dilata, Kalendis Septembribus agi proposita sed infrequentia senatus iterum interpellata, per totum mensem tracta est. Nam senatus consultum de provinciis pridie Kalendas Octobres factum est. Hanc ignaviam

Caelius reprehendit. Idem de torpore consulum Ep. 10. 3. "Nosti Marcellum quam tardus et parum efficax sit, itemque Servius quam cunctator."

§ 10. "Me tractat liberaliter Curio (qui viginti pantheras dederat) et mihi suo munere negotium imposuit. Nam si mihi non dedisset eas quae ad ludos ei advectae erant Africanae, potuit supersedere. Nunc quoniam dare necesse est" etc. Lege: "*sed* mihi suo munere" et "*potui* supersedere".

Ep. 9. § 1. Hirrus "hac repulsa se mutavit. — Qui numquam in foro apparuerit, non multum in iudiciis versatus sit, agit causas liberales, sed raro post meridiem." Si in iure libertas alicuius oppugnatur agitur causa liberalis; quae causae neque tam frequentes fuisse videntur, ut eas solas quis quotidie agere posset, neque peculiarem quamdam difficultatem habuisse, ut ad eas hominem non multum in iudiciis versatum accedere magis ridiculum esset, quam ad alias quascunque causas. Sententia requirit genus iudiciorum certum ac definitum, in quibus eae res agerentur, quas nemo suscipere debebat, nisi qui diu multumque in causis versatus magnum sibi comparasset usum fori iurisque peritiam. Cuius generis sunt causae centumvirales, quae earum rerum controversias comprehendebant, quas agere nemo sine subtili iuris scientia poterat [1]). Cum nostro loco notissima verba

[1]) Tacitus, vel quisquis Dialogum de oratoribus scripsit, cap. 38. demonstrans formam et consuetudinem veterum iudiciorum aptiorem fuisse ad eloquentiam exercendam, quia omnia in foro agerentur et apud praetores "apud quos quanto maiora negotia olim exerceri solita sint quod maius argumentum est, quam quod causae centumvirales, quae nunc primum optinent locum, adeo splendore aliorum iudiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis neque Caesaris neque Bruti neque Calvi, non deniquo ullius magni oratoris liber apud centumviros dictus legatur", is igitur si hoc voluit, causas centumvirales maiorem iuris prudentiam quam dicendi facultatem requisivisse ideoque libera republica in iis mediocrem operam posuisse, aut certe orationes apud centumviros habitas non edidisse, qui ambitionis causa eloquentiae laudem sibi comparare studerent, fortasse recte iudicavit; sin vero in ea opinione versabatur minora fuisse negotia et humiliores causas quae ad centumviros pertinebant, quam ut eas viri in civitate principes suscipere vellent, egregie fallitur. Vide Cic. pro A. Caecina § 53. "Ornate et copiose L. Crassus, homo longe eloquentissimus, paulo ante

Ciceronis in libro I de Oratore conferre operae pretium est: § 173. „nam volitare in foro, haerere in iure ac praetorum tribunalibus, iudicia privata magnarum rerum obire, in quibus saepe non de facto sed de aequitate ac iure certetur, iactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum — ceterarumque rerum innumerabilium iura versentur, cum omnino quid suum quid alienum, quare demum civis aut peregrinus servus aut liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiae". etc. Equidem apud Caelium legerim „qui numquam in foro apparuerit, non multum in iudiciis versatus sit, agit causas *Cvirales*". Lectio vulgaris ex male intellecto signo numerali *C* et confusis litteris *b* et *v* orta est.

§ 2. „De provinciis — in Kalendas res reiecta est —. Ut video, causa haec integra in proximum annum transferetur, et quantum divino, relinquendum tibi erit qui provinciam obtineat. Nam non expeditur successio, quoniam Galliae, quae habent intercessorem, in eandem condicionem quam ceterae provinciae vocantur." Ergo in Galliis non succedetur, quia in ceteris provinciis non succedetur. Cum his eiusdem Caelii componenda epistola est numero quinta § 2: „Successionem futuram propter Galliarum controversiam non video. — Nosti enim haec tralaticia: de Galliis constituetur; erit qui intercedat; deinde alius exsistet, qui, nisi libere liceat de omnibus provinciis decernere senatui, reliquas impediat." Ergo in ceteris provinciis non succedetur, quia in Galliis non succedetur. Utrum verum est hoc an illud? Dubitari non potest quin Galliarum controversia ceteras provincias impediverit. Itaque Caelius in quinta epistola totam causam recte exposuit, in nonaque in eandem eum sententiam scripsisse pro certo habendum est. Atque ita scripsisse

---

quam nos in forum venimus, iudicio centumvirali hanc sententiam defendit et facile, cum contra eum prudentissimus homo Q. Mucius diceret, probavit omnibus" etc. Ex quo loco efficere licet oratoriae quoque laudi in illis causis locum fuisse. Cf. Cic. de Oratore I. § 180.

restituto versuum ordine apparebit: "Nam non expedi*e*tur successio, quoniam Galliae, quae habent intercessorem, | *et* ceterae provinciae | in eandem condicionem | vocantur." Scripsi "expedi*e*tur" nam de successione nondum acta erat neque hoc tempore agebatur. In versibus quorum ordinem permutavi *quam* omisi, *et* interposui. Scilicet vera lectio sed ordine turbato haec erat: "quoniam Galliae, quae habent intercessorem, | in eandem condicionem | *et* ceterae provinciae | vocantur." Non potuerunt ista correctorem non advertere, qui *et* in *quam* mutavit, aut si latini sermonis peritiam habebat, in *in quam*.

§ 3 in fine legitur "*isto* missurum", post duos versus "*istuc* venit." Alio loco Caelianarum epistolarum (ep. 15 § 2) iterum *isto*, ceteris "*istuc*". Non solent homines in tam minutis voculis variare. Mediceus Ep. 4. § 1, Ep. 8 § 10, Ep. 9. § 4. *istoc*, quae archetypi constans scriptura esse videtur. Hinc in Mediceum *isto* et *istuc* defluxerunt.

Ep. 11. § 3. "Quod ad rem publicam attinet, in unam causam omnis contentio coniecta est, de provinciis; in quam adhuc incubuisse cum senatu Pompeius videtur, ut Caesar Id. Novembr. decedat. Curio omnia potius subire constituit, quam id pati. — Nostri porro — ad extremum certamen rem deducere non audent. — Hoc tibi dico: si omnibus rebus prement Curionem, Caesar defendetur; intercessorem si, quod videntur, reformidabunt, Caesar quoad volet manebit". Id est: si Curionem Caesarem defendentem omni contentione aggredientur, ("si omnibus rebus prement Curionem") Caesar defendetur; quod quorsum spectet nemo facile dicat. "Caesar defendetur" vitiosum est. Ex altera hypothesi: si Curionem non prement, sive ut in epistola est: "intercessorem si reformidabunt," efficitur, Caesarem mansurum esse; itaque ex contraria hypothesi: "si prement Curionem", contrarium efficiatur necesse est, Caesarem non mansurum. Fortasse legendum est: Caesar *decedet*. Quod quam vere Caelius ita Caesarem facturum esse provideret non constat; hanc certe opinionem eum habuisse demonstrat Ep. 8. § 9: "itaque iam ut video, alteram utram ad condicionem descendere

vult Caesar, ut aut maneat neque hoc anno *sui* ratio habeatur, aut, si designari poterit decedat. Mediceus vitiose: „sua ratio".

Ep. 12. § 3. Gravissimae simultates inter Appium Claudium et Caelium intercesserant. Appius „non destitit arcessere Polam Servium accusatorem, inire cum Domitio consilia. Quibus cum parum procederet, ut ulla lege mihi ponerent accusatorem, compellari ea lege me voluerunt, qua dicere non poterant: insolentissimi homines summis Circensibus ludis meis postulandum me lege Scantinia curant". Si parum procederet ulla lege Caelium aggredi, Scantiniam legem admovere aeque inutile erat. Legendum est „ut *alia* lege." Tum inimicitiarum causa malitiose parare accusatorem latine dicitur *apponere* accusatorem; quod hic reponendum est: „ut *alia* lege mihi *ap*ponerent accusatorem". Vide Verr. I. § 74. de iudicio proconsulari contra Philodamum exercito: „Accusator apponitur civis Romanus, de creditoribus Lampsacenorum, qui si dixisset quod iste iussisset, per eiusdem istius lictores a populo pecuniam posset exigere."

Ep. 13. § 1. „Gratulor tibi affinitate viri mediusfidius optimi, nam hoc ego de illo existimo. Cetera porro, quibus adhuc ille sibi parum utilis fuit, et aetate iam sunt decussa, et consuetudine atque auctoritate tua, pudore Tulliae, si qua restabunt, confido celeriter sublatum iri. Non est enim pugnax in vitiis neque hebes ad id quod melius sit intelligendum". Iterum ad Att. V. Ep. 20 § 1, in Mediceo „gratulatus — illius diei celebritate" quod ex aliis libris correxit Orellius: „celebritat*em*". Alia exempla exstare non videntur. Quare igitur hic ablativus relictus est? praesertim cum tam frequenter *m* finalis in Mediceo omissa sit. Legendum „Gratulor tibi affinitate*m*". Praeterea pugnacem in vitiis hominem non intelligo. Pugnax est qui studio pugnandi abripitur, sive se ipse defendit sive alterum petit. Itaque recte dicitur pugnaciter defendere aliquid i. e. nimis acriter et cupide, ut potius nolle vinci videare, quam controversiam disputando ad exitum perducere. Sed quid haec ad vitia, quibus quis implicatus

teneatur, quaeque propter animi perversitatem deponere nolit. Vera lectio videtur: „Non est enim *ptinax* in vitiis" i. e. *pertinax*.

§ 2. Frequens senatus illuc transierat ut ratio esset Caesaris habenda etiam si exercitum et provincias non traderet. „Quemadmodum hoc Pompeius laturus sit cum cognoscat, quidnam rei publicae futurum sit, si.... aut non curet, vos senes divites videritis". Lacuna ita probabiliter expleri posse videtur: „si aut *non ferat, aut* non curet".

Ep. 14. § 2. „De summa re publica saepe tibi scripsi me annum pacem non videre, et quo propius ea contentio, quam fieri necesse est, accedit, eo clarius id periculum apparet. Propositum hoc est, de quo, qui rerum potiuntur, sunt dimicaturi, quod Cn. Pompeius constituit non pati C. Caesarem consulem aliter fieri, nisi exercitum et provincias tradiderit; Caesari autem persuasum est se salvum esse non posse si ab exercitu recesserit. Fert illam tamen condicionem, ut ambo exercitus tradant. Sic illi amores et invidiosa coniunctio non ad occultam recidit obtrectationem, sed ad bellum se erupit. Neque mearum rerum quid consilii capiam, reperio: quod non dubito quin te quoque haec deliberatio sit perturbatura. Nam mihi cum hominibus his et gratia et necessitudo est; cum causam illam, non homines odi". Recte Ernestius: „eru*m*pit"; tum videndum erit annon sine pronomine dicendum sit „ad bellum erumpit". Sed ultima verba longioris loci quem adscripsi accuratius introspicienda sunt.

Caelium hoc tempore in republica cum optimatibus sensisse constat. Quam fortiter et constanter lepidum est videre in § 3 huius epistolae: „Illud te non arbitror fugere, quin homines in dissensione domestica debeant, quamdiu civiliter sine armis certetur, honestiorem sequi partem; ubi ab bellum et castra ventum sit, firmiorem, et id melius statuere quod tutius sit". Sed tamen, cum hanc epistolam scribebat, stabat cum senatu et optimatibus. Eos „nostros" appellat (Ep. 11. § 3); qui ab iis discedat, „transfugere ad populum" dicit (Ep. 6. § 5). Ergo „causam illam" quam se odisse scribit, popularem esse et Caesaris non statuere non possumus. Quam-

quam grammatica ratio eo ducere videtur, ut „*illam* causam" ad Pompeium referamus, qui supra priore loco positus est, „cum hominibus *his*" ad Caesarem et qui eius consiliis favebant. Sed ut vidimus Caelius hoc tempore Pompeianus est; causa honestior Pompeii est, causa quam odit Caesaris. Valeant igitur grammatica et verborum minutiae, rem factam firmiter teneamus.

Iam de hominibus videamus. „Causam illam, non homines odi", i. e. Caesarianos non odi; „mihi cum hominibus his et gratia et necessitudo est", i. e. Pompeianis gratiosus sum mutuisque officiis cum iis coniunctus. Quid? cum Pompeianis Caelio gratia et necessitudo est? Qui ipsum Pompeium neque fidem neque ingenium habere videbat (Ep. 1. 3): at potuit iudicium dissimulare et ita in gratiam obrepsisse: verum qui eiectionem e senatu, quam sibi parabat censor Appius, „munusculum Cn. Pompeio delatum" (Ep. 12. 1) iudicabat; qui viris cum Pompeio in factione primariis acerrimisque optimatium propugnatoribus Appio Claudio Lucioque Domitio maximo se odio esse sciebat, quorum illum hoc ipso tempore reum fecerat lege Scantinia eadem accusatione ab ipso lacessitus [1]), hunc in auguratus petitione deiece-

---

[1]) Tota epistola 12ª de Appii inimicitiis scripta est. „Pudet me tibi confiteri et queri de Appii, hominis ingratissimi, iniuriis, qui me odisse, quia magna mihi debebat beneficia coepit, et cum homo avarus, ut ea solveret sibi imperare non posset, occultum bellum mihi indixit, ita occultum tamen, ut multi mihi renuntiarent et ipse facile animadverterem male eum de me cogitare. Posteaquam vero comperi eum collegium tentasse, deinde cum quibusdam locutum; cum L. Domitio, ut nunc est mihi inimicissimo homine deliberare; velle hoc munusculum deferre Cn. Pompeio: ipsum ut prenderem et ab eo deprecarer iniuriam, quem vitam mihi debere putarem, impetrare a me non potui. Quid ergo est? † tamen quasi aliquod amicis, qui testes erant meorum in illum meritorum locutus sum; posteaquam illum ne cui satisfaceret quidem me dignum habere sensi, malui collegae eius (Pisoni socero Caesaris) homini alienissimo mihi et propter amicitiam tuam non aequissimo, me obligare, quam illius simiae vultum videre. Id postquam resciit, excanduit —. Postea non destitit arcessere Polam Servium accusatorem, inire cum Domitio consilia. Quibus cum parum procederet ut alia lege mihi apponerent accusatorem — summis Circensibus ludis meis postulandum me lege Scantinia curant. Vix hoc erat Pola elocutus, cum ego Appium censorem eadem lege postulavi" etc. Atque cum hoc eodem Appio gratiam sibi esse et necessitudinem Caelius scribit.

rat [1]) (Ep. 14. 1.): is in eadem epistola in qua scribit „mihi est Domitius inimicissimus, ut ne familiarem quidem suum quemquam tam oderit quam me" (§ 1) et in qua mentionem facit iudicii quod in Appium constituisset (§ 4), is igitur in ea epistola sibi cum his hominibus gratiam et amicitiam esse confirmet! At quam lente contra et remisse de Caesarianis idem: „homines se non odisse"; inter quos carissimos amicos habebat et quibuscum hoc ipso tempore necessitudo maxima et gratia erat. Nam Antonius modo eius operam in petitione contra Domitium expertus erat; Piso alter censor, quamquam alienissimus et propter amicitiam Ciceronis iniquissimus, eum paullo ante contra collegam defenderat (Ep. 12. 2); Messala amicus (Ep. 2. 1), Curio coniunctissimus, amori Dolabella (Ep. 13. 1). Et tamen nihil invenit quod de tanta gratia et necessitudine diceret, praeter: „non odi homines"!

Sed his ne diutius immoremur. Caelium anno post ad Caesarem transisse constat. Causam de qua optimates deseruerit ex ipso audiamus in Ep. 17. § 1. „Ergo me potius in Hispania fuisse tum quam Formiis, cum tu profectus es ad Pompeium! Quod utinam aut *non* Appius Claudius in ista parte *aut non in hac* C. Curio, cuius amicitia me paulatim in hanc perditam causam imposuit; nam mihi sentio bonam mentem iracundia et amore ablatam". [2]) Ecquid potuit planius loqui? causam deteriorem, causam quam improbaret, amore, i. e. quia „ei cum hominibus gratia et necessitudo erat", secutum esse queritur, honestiorem causam, causam quam probaret, iracundia, i. e. quia „homines oderat", deseruisse.

Ecce grammatica in gratiam reducitur egregieque cum rebus conspirare apparet! Iam nihil potest esse certius quam hoc:

---

[1]) De repulsa Domitii vide Ep. 14 init. „Tanti non fuit Arsacen capere, Seleuciam expugnare, ut earum rerum, quae hic gesta sunt, spectaculo careres. Numquam tibi oculi doluissent, si in repulsa Domitii vultum vidisses. — Itaque mihi est Domitius inimicissimus, ut ne familiarem quidem suum quemquam tam oderit quam me, atque eo magis, quod per iniuriam sibi putat ereptum, cuius ego auctor fuerim" etc.

[2]) Locum scripsi ut est in Victoriana posteriori. Lectionem non praesto, sed dubitari non potest, quin sententiam scriptoris exprimat. *Non* et *aut non in hac* in Mediceo non leguntur.

verba „mihi cum hominibus his gratia et necessitudo est" ad Caesarianos pertinere, „causam illam" senatus et Pompeii causam esse. Simul de corrupta lectione constat, nam quos homines Caelius non odisse dicere videtur, eos contra pessime oderat. Scripsit „cum causam ILLAMAMO, homines odi." Prima corruptio fuit, ut omissis paribus litteris IL-LAMO scriberetur. Haec ita in aliam scripturam translata sunt: *illam ó* i. e. *illam non*. Vera igitur lectio est: „neque mearum rerum quid consilii capiam reperio. — Nam mihi cum hominibus his et gratia et necessitudo est; cum causam illam *amo*, homines odi."

Non praetermittendum videtur Mediceum habere „illam *unde* homines". Quod restituendum esse suspicor, *amo*, o et D confusis, in *und* abire potuit, indeque factum esse *unde*. Sed de hac re videant alii. Lectionem vero quam Orellius edendam curavit („illam *non* homines"), unde protulerit nescio. Quae lectio si ingenio hominis debetur, Mediceo libro recentioris, casu factum esse possit videri, ut coniectura quamquam falsa tamen propius a vera lectione absit, quam Medicei lectionem abesse videmus. Sed si plura eiusdemmodi in veteribus Epistolarum ad Fam. libris reperiuntur, sive scriptis sive typis impressis, et aliae ex uno eodemque libro proferentur lectiones falsae quidem, sed bonae lectionis certiora indicia habentes, quam Medicei scriptura offert, ab ea sententia discedendum erit, quae adhuc maximam habet probabilitatem, ex uno Mediceo derivatos esse quotquot harum epistolarum libri supersunt.

§ 4. „Curio noster sapienter id, quod remisit de stipendio Pompeii, fecisse existimatur". In his *id* stare non potest.

Ep. 15. § 1. „Si scias quam sollicitus *sim*, tum hanc meam gloriam, quae ad me nihil pertinet, derideas. Quae tibi exponere nisi coram non possum, idque celeriter fore spero. Nam me, cum expulisset ex Italia Pompeium, constituit ad urbem vocare: id quod iam existimo confectum, nisi si maluit Pompeius Brundisii circumsederi". Mediceus *sum*, Ernesti *sim*. Sed constituendi verbum de iis rebus

ponitur quae post deliberationem decernuntur. Itaque ferendum esset: constituit Caesar ut eius adventum ad urbem praestolarer. Nam haec certa res est, potuitque Caesari in deliberationem venire ubi Caelio quibusque in rebus usurus esset. Sed „vocare constituit" nihil est. Significat enim Caesarem deliberato constituisse, non ut Caelius aliquo loco futurus esset, sed ut ipse nuntium esset missurus. Legendum suspicor: „Nam mecum *Caesar, cum* expulisset ex Italia Pompeium, constituit ad urbem: id quod iam existimo confectum". *Constituere* cum aliquo est certum locum et tempus dare ad conveniendum, et *constitutum* locus et tempus ad conventum datum. Exempla lexica suppeditabunt. Caesaris autem nomen vix abesse posse inspecta epistola demonstrabit.

Ep. 16. Hanc epistolam Cicero describendam curavit, et ad Atticum mittendam. Itaque iterum legitur inter epistolas ad Att. X. ep. 9. In § 2 haec sunt: „Si tibi tu, si filius unicus, si domus, si spes tuae reliquae tibi carae sunt; si aliquid apud te nos, si vir optimus gener tuus valet: quorum fortunam non debes velle conturbare, ut eam causam in cuius victoria salus nostra est odisse aut relinquere cogamur, aut impiam cupiditatem contra salutem tuam habeamus". Alterum exemplum „si nos, si — gener tuus *valemus*". Sine dubio recte. Nam quae sequuntur ad utrumque et Caelium et Dolabellam pertinent. Ceterum *valet* antiquissimorum librorum vitium est; nam qui pronomen *quorum* ad praecedens verbum accommodavit antiqua forma *quoius* usus est, quae hodie in Mediceo superest.

Ep. 17. Missa ad Ciceronem in castra Pompeii. „Hic nunc praeter feneratores paucos nec homo nec ordo quisquam est nisi Pompeianus. Equidem iam effeci ut maxime plebs et, qui antea noster fuit, populus vester esset. Cur hoc inquis? Immo reliqua exspectate! vos invitos vincere coëgero. Geram alterum me Catonem. Vos dormitis, nec adhuc mihi videmini intelligere, qua nos pateamus et qua simus imbecilli. Atque hoc nullius praemii spe faciam sed quod apud me plurimum solet valere doloris et indignitatis causa. Quid istic facitis? proelium exspectatis quod firmissimum ha-

bet? Vestras copias non novi; nostri valde depugnare et facile algere et esurire consuerunt. Vale." *Geram*, quod in Mediceo non legitur, acutissime Orellius ex praecedens *coëgero* protraxit. Ceterum quid Caelius nulla praemii spe facturus esset, videbis, si ordo versuum in hunc modum restitueris: „Equidem iam effeci, ut maxime plebs et, qui antea noster fuit, populus vester esset. Cur hoc inquis? Immo reliqua exspectate! vos invitos vincere coëgero. | Atque hoc nullius praemii spe faciam, sed, quod apud me plurimum solet valere, doloris et indignitatis causa. Geram | alterum me Catonem. Vos dormitis ne*que* adhuc mihi videmini intelligere, qua nos pateamus et qua simus imbecilli. | Quid istic facitis? Proelium exspectatis, quod firmissimum habet? Vestras copias non novi; nostri valde depugnare et facile algere et esurire consuerunt."

Sed in extremis *valde* vitiosum est. Nam depugnatio non earum rerum est quae gradum habent. Recte dicitur fortiter, strenue depugnare, non item parum, satis depugnare. Legendum est: „nostri *valide* depugnare et facile algere et esurire consuerunt".

Supra p. 269 in Ep. 10. unum versum qui excidisse videbatur suo loco restitui, et p. 278 in Ep. 9. quae manifesto corrupta erant transpositis duobus versibus sanare conatus sum. Hic rursus idem remedium sententiae graviter laboranti adhibendum videbatur. Operae pretium est videre quot litteras in ternis iis locis singuli versus in eo libro habuerint, quem descripsit is qui primus versuum ordinem corrupit. Quarum litterarum in singulis locis si impar numerus exibit, id non videtur meam rationem prorsus eversurum; dummodo versus qui transpositi esse dicantur pari inter se mensura fuisse constet. Etenim in serie librorum, quibus epistolae a Ciceronis aetate ad nostram usque propagatae sunt, potuit in alio libro, qui longiores versus haberet, in decima epistola esse turbatum, in alio qui breviores in nona, in alio rursus in septima decima. Quod quamquam potuisse fieri negari non potest, tamen factum esse non valde probabile est. Sin vero quos constitui versus parem mensuram habere constabit, id haud mediocriter pro me facturum esse videtur.

In decima autem epistola versus est undeviginti litterarum hic:

UTPALUDATIEXEANTNON

In epistola nona hos versus constitui:

ETCETERAEPROVINCIAE
INEANDEMCONDICIONEM

qui singuli undevicenas litteras comprehendunt.

In epistola septima decima locorum quos transposui prior hic est: „Atque hoc nullius praemii spe faciam, sed quod apud me plurimum solet valere, doloris atque indignitatis causa. Geram". Comprehendit septem et nonaginta litteras. Sed *atque*, quod bis inest, scribi solebat ATQ, et PRAEMII non raro PRAEMI. Litteras M finales relinquo, quae pro necessitate loci aut scribuntur aut lineola supra vocalem posita indicantur. Itaque quatuor vel quinque litteris detractis restabunt nonaginta duo vel tres, quae quinque versus undevicenarum vel duodevicenarum litterarum explebunt.

Alter illorum locorum hic est: „alterum me Catonem. Vos dormitis ne*que* adhuc mihi videmini intelligere qua nos pateamus et qua simus imbecilli". Continet litteras tres et nonaginta; de quibus si duae detrahuntur litterae finales vocabuli *neque* NEQ, quae veteris libri lectio esse videtur, quamquam Mediceus *nec* habet, una et nonaginta exibunt, quae iterum quinque versus, undevicenarum vel duodevicenarum litterarum efficiunt.

Melius, opinor, haec omnia quadrare non poterant. Totum locum nunc adscribam, quemadmodum in antiquo illo libro quem cogito propositus esse potuit, ut in luce ponam, et quam facile quinque illi versus priores omitti potuerint, et unde factum sit, ut in Mediceo *geram* non reperiatur. Singulorum autem versuum mensuram me non praestare intelligent qui reputabunt, primum in antiquissimis libris versus non solum exire in fines verborum et syllabarum, ut in hodiernis libris fieri videmus, sed etiam in eas litteras quae in syllaba primae aut mediae sunt; deinde, non quemque versum iustum litterarum numerum habere posse, qui numerus plurium versuum litteris numeratis in singulos pro portione

cadit: nam qui versus semel iterumque litteram M habent, iusto numero pauciores litteras continebunt, qui multas litteras I, iusto numero plures.

1 . . . . VOSIN
2 VITOSVINCERECOEGERO
3 ATQHOCNULLIUSPRAEM
4 IISPEFACIAMSEDQUOD
5 APUDMEPLURIMUMSOLET
6 VALEREDOLORISATQIND
7 IGNITATISCAUSAGERĀ
8 ALTERUMMECATONEM
9 VOSDORMITISNEQADHUC
10 MIHIVIDEMINIINTELLI
11 GEREQUANOSPATEAMUS
12 ETQUASIMUSIMBECILLI
13 QUIDISTICFACITIS . . .

Hanc igitur veteris illius libri formam fuisse suspicor. Quem qui describebat, errore oculorum, 2° versu exarato, ad 8um versum transiit ad finemque versus 12^{i} perrexit, antequam errorem comperisset. Tum omissos versus 3—7 adscripsit, ordinemque restituendum minuto signo indicavit. Huius librum alius postea describens, praetervidens illud signum, neque sententiam verborum a se scriptorum satis firmiter tenens, ut non recte ea procedere intelligeret, versus hoc ordine scripsit 1. 2. 8. 9. 10. 11. 12. 3. 4. 5. 6. 7. 13. Ita *geram* neque cum superioribus neque cum sequentibus cohaerebat, et tamquam inutile additamentum aut statim aut postea abiectum est, hodieque in Mediceo non comparet [1]).

Hoc igitur de Mediceo, post omnia quae supra ad Caelia-

[1]) Non me latet aliam omissionis causam excogitari posse non minus probabilem. Scilicet si in antiquo libro, in quo versus recto ordine sequebantur, *geram* principio versus 8^{i} fuisse ponamus, inverso quinorum versuum ordine *geram* nullo intervallo *coëgero* excepit; postea autem propter similitudinem litterarum excidit. Utramvis probabilitatem eligas stabit tota mea ratio, nam utrum vocabuli *geram* quinque aut quatuor litteras altero loco annumeres, an priori, ut ego feci, parum refert; nam litterae *m* finales scriptae vel non scriptae versus ad aequabilem mensuram redigent.

nas epistolas disputavi, statuendum esse videtur: ut nihil de diligentia hominis detrahamus qui scripsit, certe librum multis modis corruptum eum descripsisse constat.

M. Tullii Ciceronis epistolae.

Transeo ad ipsius Ciceronis epistolas ad easque, quae ab aliis ad Ciceronem scriptae rarae inter eius epistolas interiectae ad nostram aetatem pervenerunt. In quibus quae emendare conatus sum eo ordine proponam, quo ipsas relegi, temporis quo singulae scriptae sint ratione habita, non librorum in quo quaeque servata sit. In qua lectione Schutziana editione usus sum; neque mihi opera quam in epistolis editor posuit prorsus contemnenda visa est. Nam ingenio non carebat Schutzius et aliquanto crebrius quam ex marginibus recentiorum editionum suspiceris, in quibus rara eius mentio est, falsam lectionem odoratus esse videtur.

Epistolarum in ed. Schutziana 1. Ad Att. I. 5. § 4. „De Acutiliano autem negotio quod mihi mandaras, ut primum a tuo digressu Romam veni, confeceram; sed accidit, ut et contentione nihil opus esset et ut ego, qui in te satis consilii statuerim esse, mallem Peducaeum tibi consilium per litteras quam me dare. Etenim cum multos dies aures meas Acutilio dedissem, cuius sermonis genus tibi notum esse arbitror, non mihi grave duxissem scribere ad te de illius querimoniis, cum eas audire, quod erat subodiosum, leve putassem." Cicero Attico excusat tarditatem litterarum, quod Acutilianum negotium facile et sine ulla contentione confecisset, quodque consilii dati invidiam Peducaeum subire maluisset quam ipsum. Iusta haec excusatio est; illam Atticus, opinor, non accepisset; nam quae res sine contentione conficitur solet ea brevi temporis spatio transigi. Nulla est igitur ea excusatio: res nullo negotio confeci, dudum transegi, eo me tibi excusatum esse volo, quod nunc demum scripserim. Cicero scripsisse videtur „ut et contentione *non*nihil opus esset."

Atque sequentia demonstrant negotium non sine magna contentione confectum fuisse.

8. Ad Att. I. 3. § 2. „Signa quae nobis curasti ea sunt ad Caietam exposita. Nos ea non vidimus; neque enim exeundi Roma potestas nobis fuit". Suspicor: „Nos ea non*dum* vidimus" ut ep. 4 § 3. „Quae mihi antea signa misisti ea nondum vidi".

§ 3. Ex pluribus epistolis ad Atticum scriptis (I. 8, 10, 11) apparet Luccei animum hoc tempore in illum fuisse offensiorem studioseque egisse Ciceronem ut veterem gratiam inter amicos reconciliaret. Eodem pertinet „Quod ad me saepe scripsisti de nostro amico placando, feci et expertus sum omnia; sed mirandum in modum est animo abalienato; quibus de suspicionibus etsi audisse te arbitror, tamen ex me, cum veneris, cognosces". Sententia haec est: quid de te suspicetur ex me praesens cognosces. Ergo legendum est: „*cuius* de suspicionibus". Luccei tacita ira et suspiciones iterum commemorantur Ep. 11. § 1: „Tametsi iactat ille quidem illud tuum arbitrium — tamen habet quiddam profecto, quod magis in animo eius insederit".

9. Ad Att. I. 4. § 1. „Nunc vero censeo — venias ad id tempus quod scribis; obieris Quinti fratris comitia; nos longo intervallo viseris; Acutilianam controversiam transegeris. Hoc me etiam Peducaeus, ut ad te scriberem, admonuit; putamus enim utile esse te aliquando iam rem transigere". In re quae tardius fit quam oporteat *aliquando* et *aliquando tandem* saepe usurpantur, *aliquando iam* sine exemplo est. Scribendum est: „aliquando *eam* rem".

Eandem particulam *aliquando* aliam quoque vim habere, qua prope ad significationem particulae *nonnumquam* accedat, omnibus notum est. Ita particula Cicero cum magna acerbitate usus est in suavissimo loco orationis Caecinianae § 14, cuius loci leporem cum inepti homines interpolationibus et scribae incuria pessumdederint, correctius adscribere non prorsus inutile fore videtur. „Quam personam iam ex quotidiana vita cognostis, recuperatores, mulierum assentatoris, cognitoris vi-

duarum, defensoris nimium litigiosi, contriti ad Regiam, inepti ac stulti inter viros, inter mulieres periti iuris et callidi, hanc personam imponite Aebutio. *Quis* enim Caeseniae fuit Aebutius? [Ne forte quaeratis num] Propinquus? Nihil alienius. Amicus a patre aut a viro traditus? Nihil minus. Quis igitur? Ille quem supra deformavi: voluntarius amicus mulieris, non necessitudine aliqua sed ficto officio simulataque sedulitate coniunctus, [magis] opportuna opera nonnumquam, [quam] aliquando fideli". Libri: „*Is* enim Caeseniae fuit Aebutius"; quasi locum absolveret orator ad alia transiturus. Verum quis non sentit ita non recte subiungi: „Quis igitur? Ille quem supra deformavi". etc.? Cum semel *is* scriptum esset oratio hiabat. Hinc interpolatum est „ne forte quaeratis num", quae interrogandi ratio ab hoc loco quam maxime aliena est. In sequentibus *quam* ultimae partis vocabuli praecedentis repetita scriptura est; *magis* interpolatori attribuendum, qui sententiae consulere sibi videretur.

Sed in epistola ad Atticum quam tracto § 3 „signa omnia in Tusculanum deportabo. Caietam, si quando abundare coepero ornabo" *Caietanum* restituendum videtur. Non ea enim erat opulentia Ciceronis, ut Caietam oppidum florentissimum ornandum susciperet. Et si facultatem habuisset, defuturam fuisse voluntatem opinor. Quamquam Caietanum Ciceronis non dissimulabo me commemorari non meminisse.

15. Ad. Fam. V. 6. § 1. Decius Sestii libertus cum Cicerone egerat, ut is operam daret, ne Sestio hoc tempore succederetur. „Quamquam illum hominem frugi et tibi amicum existimabam, tamen quod memoria tenebam cuiusmodi ad me litteras antea misisses, non satis credidi homini prudenti tam valde esse mutatam voluntatem tuam." In *prudenti* participium latere viderunt alii; *perhibenti* satis prope ad librorum scripturam accedit. Sequitur paucis interiectis: „omnino res tota in mensem Ianuarium reiecta erat, sed facile obtinebatur" i. e. tum cum haec scribebam res reiecta erat, sed cum agetur, facile *obtinebitur*. Quod restituendum est.